

мають можливості здійснювати формальний контроль за своїми контрагентами. Наприклад, позичальник не може контролювати діяльність банку. А в державному кредиті навіть кредитор (населення, комерційні банки) позбавлений можливості контролювати свого боржника – державу. Але стимулюючий вплив кредиту постійно відчують на собі всі його суб'єкти – як позичальники, так і кредитори.

Заслугує на увагу ще одна функція кредиту – функція капіталізації вільних грошових доходів. Вона полягає в трансформації завдяки кредиту грошових нагромаджень та заощаджень юридичних і фізичних осіб у вартість, що дає дохід, тобто в позичковий капітал. Така трансформація забезпечується через зворотний рух та платність кредиту, а тому будь-яка маса вільної вартості, будучи переданою в позичку, набуває функції кредиту.

Література: 1. Шектер А. Какая основа денежно-кредитной политики подходит Украине? // Международный валютный фонд. – 2007. – С. 10 – 11. 2. Карпенко Г. В. Кредитна діяльність вітчизняних банків та можливості їх інтеграції до світової фінансової системи // Фінанси України. – 2007. – №2. – С. 89 – 96. 3. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України // Постанова правління НБУ від 26.09.06 р. №378. 4. Основні заходи грошово-кредитної політики на 2007 рік // www.bank.gov.ua 5. Биконя С. Інститут факторингу в умовах переходу до економічного зростання // Персонал. – 2006. – №2. – С. 8 – 10. 6. Головин В. Финансовая глобализация и ограничения национальной денежно-кредитной политики // Вопросы экономики. – 2007. – №7. – С. 36 – 41. 7. Арсенюк О.В. Шляхи підвищення ефективності регулювання короткострокових ставок в Україні // Матеріали наук.-пр. конф. "Стратегія соціально-економічного розвитку України та пріоритети грошово-кредитної політики". – К., 2007. – С. 130 – 133. 8. Гриценко О. О. Сучасний міжнародний досвід контролювання інфляції // Інфляція та фінансові механізми, їх регулювання. – К.: Інститут економіки та прогнозування, 2007. – С. 62 – 64. 9. Павлюк К. Розвиток казначейської системи виконання державного бюджету // Фінанси України. – 2006. – №2. – С. 78 – 90. 10. Бобров С. А. Сучасний стан і перспективи розвитку кредитування малого бізнесу // Фінанси України. – 2004. – №1. – С. 22 – 26.

Стаття надійшла до редакції
09.09.2008 р.

УДК 336.717

Курочкіна І. Г.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНСОЛІДАЦІЇ БАНКІВ ШЛЯХОМ ЗЛИТТЯ, ПОГЛИНАННЯ ТА ПРИДБАННЯ

The difference among such notions as "merger", "absorption", "acquisition" has been defined; the results of studying the features of forms and types of the bank consolidations, their classification and the reasons of banking transformations have been presented in the article.

Світовий досвід показує, що під впливом глобалізації ринків капіталу і посилення міжбанківської конкуренції намітилася тенденція до усунення бар'єрів, які штучно розділяють

один від одного різні види банківської діяльності. Кредитні установи все більше стають універсальними.

Одним із наслідків процесів, що відбуваються в сучасній економіці, стає об'єднання банків у різній формі. В розвинених країнах цей процес набув в останні два десятиліття дуже активного характеру. Цілі і форми таких об'єднань різноманітні, що пов'язано з комплексністю сучасних економічних відносин.

Процес банківських трансформацій почав розвиватися і в Україні, будучи одним з актуальних процесів реформування банківського сектору.

Серед наукових праць, у яких досліджуються теоретичні основи економічних форм реорганізації та процесів трансформації, їх сучасні форми, міжнародне конкурентне середовище, аналіз умов та мотиваційних факторів консолідації компанії, необхідно виділити дослідження таких зарубіжних вчених, як: Р. Бейлі, М. Бішоп, В. Гесць, П. Гохан, М. Дудченко, О. Стокова, С. Маєрс, Ю. Макогон, М. Марсале, Р. Нельсон, М. Рубцов, А. Румянцева, Дж. Стиглер, М. Хебек, А. Шляйфер та багатьох інших.

Метою даної статті є з'ясування різниці між поняттями "злиття", "поглинання", "придбання", дослідження особливостей форм та видів консолідацій банків, а також визначення мотивів банківських трансформацій.

На сьогодні український банківський сектор переживає один із найважливіших періодів свого розвитку. Підвищення рівня концентрації капіталу, посилення конкуренції, зростання вимог до достатності банківського капіталу спонукають банки перебудовуватися, підвищувати свою конкурентоспроможність. Одним із шляхів вирішення цього завдання є консолідація банків.

У цілому, якщо розглядати поняття "консолідація" в рамках банківської сфери, розуміємо об'єднання двох або більше банків через процедури злиття і поглинання [1].

Банківський ринок злиттів і поглинань – це форма конкурентних стосунків з перетіканням капіталу одного банку в інший, який визначається як гостра, радикальна форма конкуренції, а за змістом – як спосіб концентрації і централізації банківського капіталу.

У даний час повної єдності думок відносно понять "злиття" і "поглинання" не існує. Традиційно під банківським злиттям розуміється будь-яке об'єднання двох або більше банків в один, при якому інші банки, які беруть участь у цьому процесі, припиняють своє існування [2].

І. Г. Владимірова [3] інтерпретує банківське злиття як реорганізацію банків, згідно з якою права та обов'язки кожного з них переходять до знов виниклого банку відповідно до передавального акту. Тобто необхідною умовою оформлення угоди злиття банків є поява нового банку, при цьому новий банк утворюється на основі двох або декількох колишніх кредитних установ, які повністю втрачають своє самостійне існування. Новий банк бере під свій контроль управління всіма активами і зобов'язаннями перед клієнтами банків – своїми складовими частинами, після чого останні розпускаються. Наприклад, якщо банк А об'єднується з банком В і С, то в результаті на ринку може з'явитися новий банк D (тобто $D = A + B + C$), а всі останні ліквідуються. Слід зауважити, що новий банк повинен пройти державну реєстрацію та ліцензування.

Зарубіжні вчені [4] під банківським злиттям розуміють також об'єднання декількох банків, у результаті якого один з них "виживає", а останні втрачають свою самостійність і припиняють існування. У вітчизняній практиці надане визначення потрапляє під термін "приєднання" або "поглинання", під яким йдеться про припинення діяльності одного або декількох банків з передачею всіх їх прав і обов'язків тій фінансово-кредитній установі, до якої вони приєднуються (тобто $A = A + B + C$). З організаційно-економічної точки зору поглинання (приєднання) означає анулювання ліцензії придбаного банку (банків) та його (їх) ліквідацію як самостійної юридичної особи (осіб) і одночасне збереження придбаного банку за умови його перереєстрації (до його статуту вносяться необхідні змі-

ни і доповнення) та оформлення нової ліцензії або зберігання колишньої. Синонімом терміна "поглинання" ("приєднання") є термін "аквізиція" — скупка на біржі всіх акцій юридичної особи [1].

Як видно з наведених визначень, процеси злиттів та поглинань як види банківських угод розрізняються між собою. Але зарубіжний вчений-економіст Пітер С. Роуз [4] фактично ототожнює ці поняття, говорячи про те, що "... будь-яке злиття — це просто фінансова операція, в результаті якої один або декілька банків поглинаються іншою банківською установою. Придбані банки відмовляються від свого чартера (Статуту) і отримують нову назву (зазвичай це назва набуваючого банку). Всі активи й пасиви придбаних банків стають доповненням до активів і пасивів банку, який придбаває".

На думку автора, слід все ж таки розрізняти поняття "банківські злиття" та "банківські поглинання", вважаючи, що спільне між ними тільки те, що їх результатом є централізація капіталу та укрупнення банків.

В економічній літературі часто використовується також термін "банківське придбання", яке означає процес придбання банківських активів на певних умовах. При придбанні може бути куплена як частина активів, так і банківська компанія цілком [5].

У країнах з розвинутою економікою угоди злиття та поглинання банків регулюються законодавством і відповідають високим стандартам корпоративного управління. В Україні такі угоди регулюються лише Господарським кодексом України [6] як прояв реорганізації суб'єкта господарювання.

На підставі аналізу літературних джерел [2, 3, 5, 7, 8] наведемо класифікацію форм та видів консолідації банків (рисунком).

Як видно з рисунка, формами консолідації банків є злиття, поглинання та придбання.

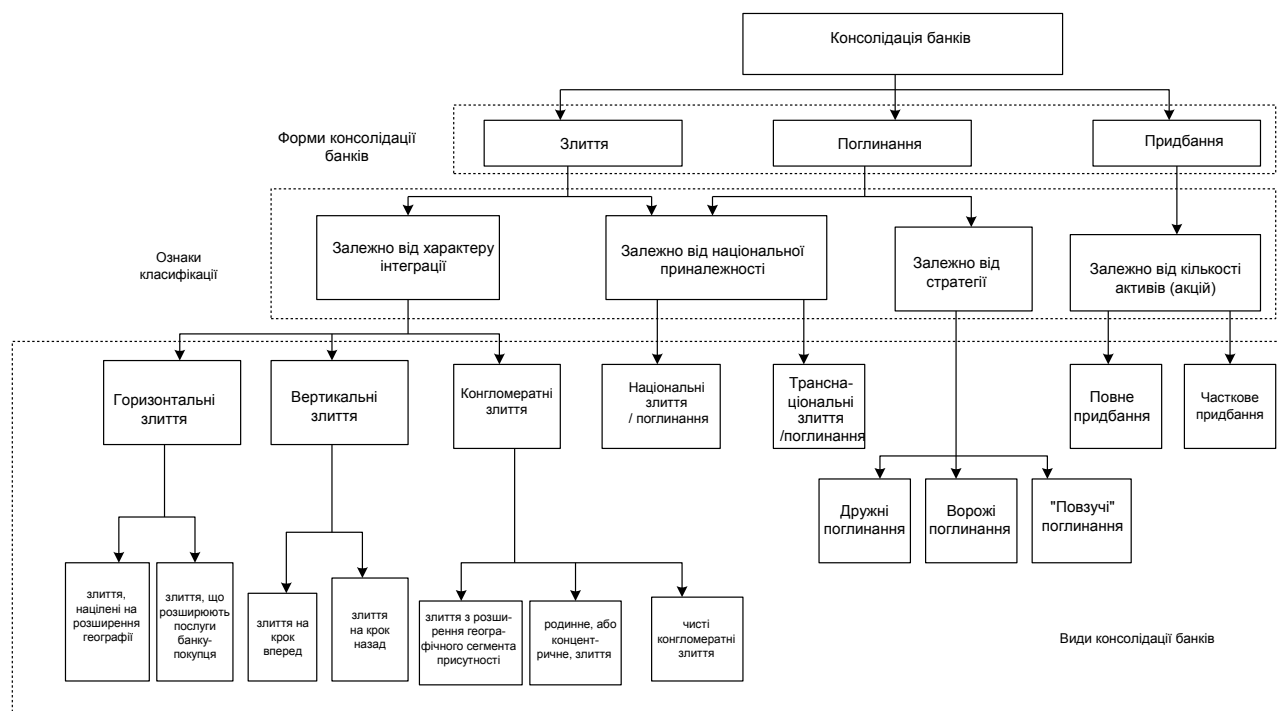

Рис. Форми та види консолідації банків

Залежно від характеру інтеграції банківські злиття поділяються на:

1. Горизонтальні злиття — це злиття компаній, що виробляють схожі продукти [2]. З урахуванням специфіки банківського сектору можна сказати, що горизонтальне злиття відбувається між банками, які діють в одному сегменті ринку і надають клієнтам схожі послуги. Основною метою даного виду злиття є збільшення сегмента ринку, який обслуговується банком, зростання його капіталізації й підвищення конкурентоспроможності, а також отримання економії від масштабу діяльності. Розрізняють наступні різновиди:

злиття, націлені на розширення географії ринку банку-покупця. Реалізуються через придбання банку-мети з ідентичним асортиментом банківських продуктів і послуг, але на іншому географічному сегменті;

злиття, що розширюють послуги банку-покупця. Проводяться через придбання банківської корпорації зі схожим, але не ідентичним асортиментом продуктів і послуг.

У зв'язку з тим, що горизонтальні злиття можуть обмежувати діяльність банків-конкурентів та створювати прецедент

монополізації сегмента, вони ретельно контролюються антимонопольними органами різних країн.

2. Вертикальні злиття — відбуваються між корпораціями, які діють на різних стадіях виробництва в галузях, тісно пов'язаних різними постачальницько-збутовими зв'язками. Така форма злиття характерна для виробничих компаній і має місце, коли компанія-мета знаходиться на іншому рівні технологічного ланцюга виробничого процесу, здійснюваного поглинаючою компанією [3]. Прикладом може служити злиття банку та страхової компанії. Виділяють наступні різновиди:

вертикальне злиття на крок вперед — у результаті компанія-покупець гарантує собі джерело високого та стабільного попиту на свої послуги і контроль за їх реалізацією;

вертикальне злиття на крок назад — забезпечує компанії-покупцеві стабільне джерело фінансових коштів і контроль за цим процесом.

Як впливає з наведеного вище аналізу, вертикальне злиття в банківській справі майже не практикується через специфіку роботи фінансових інститутів.

3. Конгломератні злиття — характеризуються об'єднанням різних видів бізнесу з відсутністю виробничих і

галузевих зв'язків, тобто метою злиття є диверсифікація своїх операцій [7]. Можна виділити наступні види:

злиття з розширення географічного сегмента присутності – компанії можуть працювати в однакових ринкових сегментах, але бути географічно дистанційовані один від одного; родинне, або концентричне, злиття — характеризується наявністю у компаній, що об'єднуються, схожої технології виробництва або їх знаходженням у родинних ринкових нішах, але при цьому компанії випускають різну продукцію і мають різні постачальницько-збутові цикли;

чисті конгломератні злиття — компанії, що беруть участь у трансформаційному процесі, абсолютно не зв'язані між собою.

Можна було б порівняти компанію, що йде на конгломератне злиття, з інвестиційним банком, який для зменшення ризику свого портфеля диверсифікує його, але в цьому випадку мова йде про цінні папери і про команду менеджерів-професіоналів на фондовому ринку. У випадку з конгломератами йдеться про володіння промисловими і торговельними комплексами, в основі яких лежать договірні фінансові стосунки, тобто дане злиття вимагає професійних навичок менеджерів у плануванні, виробництві, маркетингу абсолютно не зв'язаних між собою сегментах бізнесу.

Слід зазначити, що злиття з утворенням конгломератів і в Україні, і у світі сьогодні не популярні. Виходячи з історії конгломератного злиття, банки та інші фінансові установи найчастіше брали участь в утворенні так званих фінансових конгломератів. Ці об'єднання створювалися в 40 – 60-х роках ХХ століття крупними фінансовими магнатами США з метою диверсифікації інвестованого капіталу. При даній формі консолідації банки використовувалися для контролю і фінансового обслуговування компаній, об'єднаних у конгломерати. При цьому банки прагнули брати участь у таких об'єднаннях для зниження ризиків і розширення сфери своєї діяльності. Разом з тим практика показала, що як конгломерати в цілому, так і фінансові конгломерати виявилися надто нестійкими утвореннями, і період їх існування був дуже обмежений. Майже всі крупні фінансові конгломерати, створені в США, після 15 – 20 років після створення перестали існувати [5].

Залежно від національної приналежності угоди злиття та поглинання можна поділити на:

національні – об'єднання банків, які знаходяться на території однієї держави;

транснаціональні – злиття та поглинання банків, які знаходяться в різних країнах (інших державах).

Ураховуючи сучасні глобалізаційні процеси, характерною особливістю стає злиття та поглинання не тільки банків різних країн, а й транснаціональних корпорацій [3].

Залежно від стратегії здійснення поглинання та взаємовідносин з топ-менеджментом компанії – мети поглинання – класифікуються як:

дружні поглинання — поглинання, при яких керівний склад і акціонери банку, що поглинається, підтримують дану угоду;

ворожі (жорсткі) поглинання — поглинання, при яких керівний склад банку, що поглинається, не згоден з підготовлюваною операцією і здійснює низку протизахватних заходів;

"повзучі" поглинання — акумуляція акцій банку шляхом купівлі їх на фондовій біржі протягом певного періоду з метою підготовки до поглинання [1].

Вітчизняний ринок банківських консолідацій характеризується переважанням дружніх поглинань. Це пов'язано з інсайдерською структурою власності, закритістю українських банків та особливостями їх корпоративного управління. Випадки ворожого поглинання на вітчизняному банківському ринку поки не наголошувалися. Така винятковість пов'язана, перш за все, зі специфікою банківської галузі. В разі ворожого поглинання виникає ризик конфлікту з регулюючим органом, що може призвести просто до відгуку банківської ліцензії.

Також одним із видів консолідації банків є банківське придбання, яке поділяється на:

повне придбання, тобто придбання більш ніж 50% банківських активів або цінних паперів;

часткове придбання, тобто придбання менш ніж 50% банківських активів або цінних паперів.

Слід зауважити, що банківські злиття, поглинання та придбання слугують одним зі шляхів оздоровлення банківської системи і сприяють підвищенню її ефективності. У своїй основі злиття, поглинання та придбання як рух банківського капіталу — це механізм перерозподілу власності від менш ефективних власників до більш ефективних або передача управління банком на користь власників від менш ефективних менеджерів до більш ефективних з метою підвищення прибутковості від вкладеного капіталу.

На підставі аналізу робіт вітчизняних і зарубіжних вчених [2 – 5; 7; 8] виділимо основні мотиви злиття, поглинання та придбання банків:

диверсифікація й інтеграція з метою швидкого доступу на нові ринки, розширення діапазону послуг тощо;
економія на масштабах діяльності;
комбінування взаємодоповнюючих ресурсів;
можливість використання надлишкових ресурсів;
купівля недооцінених активів;
зменшення або усунення неефективності діяльності;
подолання недостатньої капіталізації;
відповідна реакція на посилення позицій конкурентів у результаті зроблених ними угод злиття, поглинання, придбання;
податкові мотиви;
купівля банку для подальшого розпродажу його по частках з метою отримання прибутку;
особисті мотиви керівників.

При цьому банки можуть переслідувати досягнення водночас декількох цілей, тобто вони можуть поєднувати, наприклад, економію за рахунок масштабів діяльності банку і комбінування взаємодоповнюючих ресурсів.

Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що процеси централізації капіталу в банківському секторі різко активізувалися і стали значним явищем в економічному житті розвинених країн Європи. Основними формами цих процесів є: злиття — об'єднання двох або більше банків, яке відбувається шляхом обміну чи випуску акцій, у результаті якого утворюється нова банківська установа; поглинання — придбання однією банківською установою контрольного пакета акцій іншої, яка після поглинання перестає існувати; придбання — купівля банківських активів (цінних паперів) на певних умовах. Динамізм розвитку світової економіки в цілому і банківського сектору зокрема, постійне ускладнення економічних та фінансових процесів призводять до появи нових форм консолідації банків, у яких знаходять відображення як загальні, так і специфічні риси подібних угод. Дослідження причин, які спонукають банки приймати рішення про об'єднання, дозволило зробити висновок про те, що в основі банківського злиття, поглинання та придбання лежать витратозберігаючі й прибуткові мотиви.

Література: 1. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азриляна. — 3-е изд., стереотип. — М.: Институт новой экономики, 1998. — 864 с. 2. Радыгин А. Проблемы слияний и поглощения в корпоративном секторе / А. Радыгин, Р. Энтов, Н. Шмелева. — М.: Институт экономики переходного периода, 2002. — 184 с. 3. Владимирова И. Г. Слияния и поглощения компаний // Менеджмент в России и за рубежом. — 1999. — №1. — С. 24 — 36. 4. Роуз П. С. Банковский менеджмент. — М.: Дело, 1995. — 776 с. 5. Manfred P. A. Century of Banking Consolidation in Europe / P. Manfred, T. Tortella, Herman Van Der Wee. — London: Ashgate Pub. Co., 2001. — 248 p. 6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. №436-IV // Відомості Верховної Ради. — 2003. — №18; 19 – 20; 21 – 22. — Ст. 144. 7. Орлова Н. Модели слияний и поглощений в международной банковской сфере // Финансист. — 2000. — №9. — С. 14 — 21. 8. Рид С. Искусство слияний и поглощений / С. Рид, А. Лажу. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. — 956 с.

Стаття надійшла до редакції
24.06.2008 р.